

**СЛАВЯНСКИТЕ МЪЧЕНИЦИ – ЖЕРТВИ НА БОРБАТА МЕЖДУ  
КЛИРА И КЛЕРА (997–1907)**

*Панайот Карагьозов*

В статията се анализират различни типове славянски мъченици – мъченици периода «двоеверия» (времето съществуване на славянско езичество и християнство), династични мъченици, жертви на светска власт, жертви на конфесионални конфликти, жертви на религиозен антагонизъм.

Авторът разглежда особеностите на славянската династична сватост и подчертава уникалния характер на балканските нео-мъченици. Авторът обсъжда ролята на културата в формирането на национални стереотипи и митове. Специално значение в средата на православните славяни се придава на нео-мъченици-самоубийци, които преднамерено търсели конфронтация с исламските власти в 1515–1841 г.

Авторът отбелязва, че в то време както в Европа след завършването на епохата Средновековие мъченичеството като тип сватости намалило, сред славяни то процветало и достигло своята кулминация в ХХ в. Причини за това явление авторът вижда в нашествието на монголо-татари в Източна Европа, в участието на славяни в няколко конфесионални и религиозни войни и конфликти в XIV–XIX вв., а също и в съдбата на славяни, които жили в многонационални и мултиконфесионални империи и държави.

Авторът отбелязва, че сватостта, и в частност мъченичеството, използвали се в процеса на консолидация на династии и държави.

Авторът заключава, че сред западните и южните славяни след XIV в. особено почитани били мъченици, които били жертви от името на «чистата вяра». Но ако сред западните славяни те били жертви на конфесионални конфликти, то сред православните южните славяни те били жертви на конфликт между християнството и исляма.

Ключови думи: южните славяни, западните славяни, християнство, ислям, конфесия, мъченици, сватост

Противоположност и допълнение на ранната династична сватост (св. княз Борис (†907), св. Людмила (†921), св. Вацлав (†929/35), св. Сава Сръбски (†1235), св. Борис и Глеб, (†1015) и др.) са културите към високоставени представители на църковната власт, преследвани, измъчвани или убити, поради несъгласието им със светските власти. Възникнали като противомонархични, впоследствие някои от тези култури стават част от държавотворческата митология.

Славянските князе бързо възприемат идеята за божествения произход на властта, но трудно се съобразяват с факта, че християнството само по себе си е духовна и организационна институция, която сътрудничи на държавата, но функционира независимо от нея. Разделята се поганското схващане за единството между род и вяряние, въз основа на което родоначалниците и князете представят поданиците си и пред боговете, през вековете. Предопределеното от езическото минало и

геополитиката очакване за сливане между Църква и държава<sup>1</sup> при отделните славяни в хода на историята се развива различно.

Към момента на славянското покръстване Църквата притежава значително по-дълъг исторически и организационен опит от която и да е славянска държава. Християнското утвърждаване и международно признаване на династичността и държавността се постигат с многобройни дарения на земя и ценности за Църквата. Не осъзнавайки своите задължения и смесвайки частното право с общественото, заедно с движимата и недвижима собственост, държавата преотстъпва на Църквата редица свои компетенции<sup>2</sup>. Започнали в материално отношение от нулата, Църквите в славянските земи за кратък период натрупват внушително състояние, а заедно с него и политическа власт. Превърнали се в най-крупен феодал върху по-голямата част от териториите на бившите Западна и Източна Римска империя, църквите постепенно получават доминантно икономико-политическо присъствие и в новопокръстените славянски княжества. Но след сакрализираната стабилизация на династиите и държавите си, монарсите предприемат скрита и явна борба срещу църковната хегемония.

Докато династичната светост възниква в периода на укрепването на държавността и предхожда правното регламентиране на приемствеността в светската власт, борбата на клира с клера е в определена зависимост от промяната на практиката за трансформация на собствеността, включително правилата за нейното завещаване и продаване от/на физически лица и институции (Църква, държава, князе, боляри) и разграничаването на светското от църковното право.

Средновековните репресии на светската власт спрямо висшето католическо духовенство се вменят между началото на борбата за т. нар. инвеститура (св. Станислав, †1079) и предреформационните секуларизационни апетити на владетелите и аристокрацията (св. Ян Не-помуцки, †1393). Протичащото по същото време (а и след това) противоборство между православните монарси и йерарсите на поместимите Църкви до епохата на тоталитаризма няма ярко изразена материална основа. То е открит или прикрит стремеж за върховенство на светската власт над църквата.

От хронологична гледна точка първият славянски свещеник, влязъл в явен конфликт със светската власт, е св. Войтех (†997). Противопоставянето между чешката светска върхушка и християнския моралист е двустранно и абдикирането на Войтех от пражката епископска катедра спасява живота му. Необходимо е да припомним, че освен Славниковския произход на Войтех (по-късно всичките му роднини са избити), заклеимяването на поганското многоженство и търговията с роои, пражкият епископ настоява неговите сънародници стриктно да изплащат църковния десятък. Обстоятелствата, че от една страна, княжеският двор дарява земя за строителство на бенедиктински манастир, но от друга – се противопоставя на папата относно завръщането на епископ Войтех в Прага, подсказват, че пресечните интереси на светската и духовната власт наподобяват и предхождат спора за инвеститурата.

Мъченичеството на св. Станислав Шчепановски (†1079, кан. 1253) – първата славянска канонизирана жертва на светската власт – съвпада с кулминацията на драматичната борба за инвеститурата, водена между папа Григорий VII (1073–1085) и немския крал (от 1056) и император на Свещената римска империя Хенрик IV

<sup>1</sup> *Карташев А.В.* Очерки по истории Русской Церкви. М., 1993. Т. 1. С. 215.

<sup>2</sup> Там же.

(1084–1105) в края на XI в.<sup>3</sup> Наред с основния спор кой и как да назначава или ръкополага епископите и абатите, продължават да бъдат актуални въпросите, свързани с юридическото оформяне на църковната собственост и под чие съдопроизводство да спадат свещениците на Католическата църква. Хармонизирането на светските закони с християнските постулати и коезистенцията им с каноничното право провокира редица конфликти. За разлика от дълго продължилата православна църковно-светска правна симбиоза, при славяните католици юридическото разграничаване на светските от църковните правомощия е доста напрегнато.

На фона на борбата за инвеститурата през XI в. в Полша протичат едновременно два колкото независими, толкова и взаимнообвързани процеса, отнасящи се до трансформирането на собствеността. От една страна, Католическата църква желае да се освободи от попечителството на държавата, а от друга – семейството в полските земи се бори за еманципирането си от рода. Според обичайното родово право земята се наеледява по линията оаща – синове, и не предполага продаване или завещаване извън рамките на рода<sup>4</sup>. Това обстоятелство обезсмисля канонично право (дори и при формалното му одобрение от държавата), тъй като не позволява узаконяването на заварената и купуването или придобиването чрез завещание на нова недвижима църковна собственост. Въпреки че еманципацията на семейството е неизбежно за полското развитие явление, крал Болеслав Смели (1058–1079) му се противопоставя, виждайки в него възможност как-то за непряко осуетяване на действието на каноничното право, така и за съхраняване на вътрешното политическо статукво. Болеслав Смели съзнава, че е прекалено слаб, за да излезе срещу папата директно както Хенрик IV<sup>5</sup>, но се надява, че е достатъчно силен, за да може да се противопостави на всеки в собствената си държава.

В изпълнение на заръките на папата краковският епископ Станислав купува от бездетен собственик имението Пьотровин, но за да предотврати възможността намиращата се в разрез с родовото право покупка да се превърне в прецедент, предхождащ установяването на каноничното право, кралят се опитва с помощта на непреките роднини на починалия собственик, а също и чрез въздействие върху съда, да обяви извършената без свидетели сделка за нищожна. Но вътрешнополитическата ситуация, развиваща се по посока на феодална децентрализация, способства, въпреки осезателната интервенция от страна на краля, съдебния спор да спечели епископът.

Конфликти между крал и епископ има и морална страна. Вследствие на продължителните войни на Болеслав Смели, дългото отсъствие на рицарите от семействата им предизвиквало множество изневери. Кралят осъждал рицарите дезертьори на смърт или конфискация на имуществото. Независимо че самият Болеслав често и явно нарушавал шестата Божя заповед, наредил да бъдат избити слугите прелюбодейци и извънбрачните деца, а вместо бебетата заповядвал неверните съпруги да кърмят със собствената си гръд кутрета. Епископ Станислав

<sup>3</sup> Тази борба завършва след смъртта на папа Григорий VII и император Хенрик IV със сключването на Вормския конкордат от 1122 г., който е исторически първият писмен договор между Католическата църква и дадена (в случая немската) държава.

<sup>4</sup> *Koneczny Feliks Świąci w dziejach narodu polskiego*. Warszawa, 1937. P. 57–61.

<sup>5</sup> В европейски план крал Болеслав Смели, за разлика от чешкия княз Вратислав, е подкрепял борбата на папата срещу Хенрик IV.

отправлял многократни предупреждения към нарушаващия християнската етика крал и в крайна сметка го отлъчил от Църквата.

След отлъчването му от Църквата Болеслав от своя страна призовал Станислав пред кралския съд, но епископът отказал да се яви, позовавайки се на забраната на каноничното право. Разярен до крайност, кралят осъдил Станислав на смърт «чрез разчленяване», както били наказвани бунтовниците и предателите<sup>6</sup>. След екзекуцията в храма «Св. Михаил», извършена лично от монарха, тялото на епископа било изнесено пред църковния храм и насечено на 72 къса<sup>7</sup>.

Спорът и физическата саморазправа с епископ Станислав разклащат позициите на крал Болеслав Смели в Полша и в чужбина. Папата потвърждава църковната екскомуникация и скоро след убийството на епископа вътрешната опозиция принуждава Болеслав да напусне страната. Две години по-късно той умира в унгарски манастир.

Мъченическата смърт разширява популярността на краковския епископ, но култът към него възниква постепенно, преминавайки през народностни метаморфози и международна пречка. Променящите се полски доминанти отразяват двете най-популярни светистаниславски легенди<sup>8</sup>. По времето, когато интересите на Католическата църква за налагане на каноничното право съпадат с желанието на полските велможи за еманципация на семейството и децентрализация на властта, е актуална легендата, разказваща как, за да докаже правотата си пред съда и краля, св. Станислав «възкресил» собственика на спорното имение Пьотровин, който след като свидетелствал в полза на епископа, «спокойно се отправил обратно към гроба си». Другата легенда, представяща как «орли (орелът е основният символ в полския герб) пазели разчлененото тяло на епископа, което впоследствие се сраснало», определено обслужва идеята за едноличната и силна светска власт. а впоследствие и за съединяването на разпокъсаната държавна територия.

Двете легенди се «сближават» по време на канонизационния процес, но в хода на историята значително поясни държавомитотворчески функции придобива втората. При нея антимонархическият патос се трансформира в държавоутвърждаващ. Мотивът за срастването на разчлененото тяло на мъченика е особено силен в периода между феодалния разпад на Полша и повторната централизация на държавата. Възстановяването на разчленения торс на св. Станислав се превръща в символ при набезите на кръстоносците, а по време на тридълбата на страната между Русия, Прусия и Австрия изпълнява функцията на стимулираща аналогия.

Формалното признаване на култа също преминава през множество вътрешни и международни перипетии<sup>9</sup>. Реалните постъпки за канонизация и окончателното провъзгласяване на епископа за мъченик се извършват през понтификата на папа Инокентий IV (1243–1254). На въздигането на епископ Станислав Краковски на небесния олтар се противопоставят Кръстоносният орден, който предусеща централизиращата роля на бъдещия култ, и новият папа Александър IV (1254–1261)

<sup>6</sup> Относно предателството на епископ Станислав различните автори от Гал Аноним насетне заемат нееднозначни позиции: *Lisowski Jan* Kanonizacja św. Stanisława. Rzym, 1953. С. 145–160; *Sulowski Zygmunt, Zygmunt Wiktorzak* Stanisław ze Szczepa-nowa // *Nasi Święci. Polski słownik hagiograficzny*. Poznań, 1995. С. 518–520; *Mikolejko Zbigniew* Zywoty świętych poprawionych. Warszawa, 2001. С. 86–91.

<sup>7</sup> *Gach Zbigniew* Poczet kanonizowanych świętych polskich. Gdańsk, 1997. С. 66.

<sup>8</sup> *Sulowski Zygmunt, Zygmunt Wiktorzak* Op. cit.. С. 521–528.

<sup>9</sup> *Lisowski Jan* Op. cit.

от папа Инокентий IV. Известно забавяне предизвиква и въведената за пръв път в канонизационната процедура институция на *advocatus diaholi*, целяща, между другото, да възпира неправомерните локални попълзновения към светоегта. За църковното признаване на епископ Станислав спомага бързо канонизираното мъченичество на уоития от английския крал Хенрик II кентърбърииски епископ Томас Бекет († 1170, кан. 1172) и предположението на папа Инокентий IV, че култът към Станислав може да изиграе мисийна роля в съседната на Краков «схизматична Русия». Епископ Станислав Шчепановски е тържествено канонизиран в Асизи през 1253 г.

Поради оскъдните автентични сведения за личността на св. Станислав, основаващи се изключително върху хрониката (~ 1112/1117) на Гал Аноним, редица историографи изказват съмнения относно достоверността на легендарните отношения между крал и епископ<sup>10</sup>. Светистаниславският култ и светистаниславските легенди обаче показват как преплитането на светостта с историята обслужва народностно-държавните интереси и как митът, «загърбвайки» фактите, обяснява миналото и става стимулираща аналогия за бъдещето.

Реално-легендарната личност на първия славянски мъченик на светската власт персонафицира обективно протичалите обществени тенденции и процеси, които светецът символизира с присъствието си в *Римския генерален литургичен календар* от 1970 г.

Каноничното право в Чешкото кралство е признато през 1221 г., когато епископ Ондржей (1214–1224), с мощната подкрепа на Римската курия, принуждава крал Пршемисъл Отокар I (1197–1230) да подпише документ, който наподобява конкордат, признаващ формалната и материална независимост на пражкото епископство от държавата. От 1222 г. имунитетът се разпростира и над останалите църкви и манастири в чешкото кралство<sup>11</sup>. В борбата между духовната и светската власт двете страни използват всички средства: епископът отлъчва краля от Църквата, а кралят конфискува епископския архив и поземлена собственост. Епископ Ондржей е принуден някол-ко пъти да се спасява с бягство от родината и дори след налагането на каноничното право да завърши дните си в изгнание.

Хармонията между духовна и светска власт в Чехия достига апогея си, по време на владичеството на Карел IV (1346–1378), който освен чешки крал е император на Свещената римска империя. Умело използвайки властта, парите и личното си приятелство с папа Климент VI (1342–1352), императоры превръща Прага от географски център на Европа в широкомащабно християнско средище. Към края на XIV в., наред с първия университет в Средна Европа, основан през 1348 г., в града има 76 действащи църкви и 24 манастира, а всеки стотен жител е монах или духовник. Карел IV придобива и експонира в Прага мощи на светци от цял свят и по негово настояване Съборът в Оломоуц през 1349 г. канонизира славянските първоучители Кирил и Методий<sup>12</sup>. Щедрият владетел издига Църквата на невиждана висота, а имотното ѝ състояние придобива «нездравословни» размери<sup>13</sup>.

След смъртта на Карел IV отношенията между клира и клера рязко се обтягат. Благосклонността на Светия престол спрямо чешкото духовенство постепенно

<sup>10</sup> Mikolejko Zbigniew Op. cit. С. 86.

<sup>11</sup> Kadlec Jaroslav Přehled českých církevních dějin. Řím, 1987. С. 137–142.

<sup>12</sup> Понтодоров Радко Относно канонизацията на св. Братя Кириш и Методий // 1100 години от блажената смърт на св. Методий. С., 1989. Т. 2. С. 73.

<sup>13</sup> Kadlec Jaroslav Jan z Jenštejna // Bohemia sancta. Praha, 1989. С. 194.

намалява, а след папската схизма (1378) противоречията между духовната и светската власт практически се превръщат във вътрешнодържавен спор. Четиридесетгодишното управление на Вацлав IV (1378–1419) съвпада с началото на хуситското движение, стремящо се да въведе пряко общуване на вярващите с Бога, богослужение на народностей език и «по-евтина Църква». Възползвайки се от кризата на католицизма, кралската власт в Чехия се стреми да си възвърне отдадените на Църквата пълномощия по обратния ред на придобиването им – посредством секуларизиране на църковната собственост. Въпреки че в конфликта между клера и клира в Бохемия активно участват крал Вацлав IV и пражкият архиепископ Ян от Йенщейн, агиографията персонализира това противоборство с мъченичеството на св. Ян Непомуцки (†1393).

В края на XIV в. противоречията между архиепископа и монарха имат материално-морална основа. Още с короноването си Вацлав IV се намесва в определянето на енорийските свещеници, а след пражкия антиеврейски погром, в който загиват около 3 000 юдеи, висшият духовник Ян от Йенщейн се застъпва за покръстените евреи. Този етично-верски акт обаче предизвиква финансови загуби за държавната хазна, тъй като евреите християни са облагани със значително по-ниски данъци от евреите, изповядващи юдаизма. Кралските съветници правят опити да възвърнат новопокръстените към родната им вяра, а контролираният от тях граждански съд дори неправомерно осъжда двама католически свещеници на смърт. По тези, и редица други поводи, архиепископът устно и писмено заклеява нехристиянското поведение на краля и неговите приближени. Конфликтът завършва в началото на 1393 г. с трагичната смърт на сътрудника на архиепископа Ян от Помук.

Специалистът по канонично право Ян (Йоханес) от Помук в качеството си на генерален викарий придружава архиепископа на преговорите с краля. Вацлав IV обаче се отмята от предварителната договореност за неприкосновеност на духовниците и нарежда те да бъдат арестувани. Архиепископът успява да избяга, но Ян от Помук е заловен и след жестоки изтезания, в които участвал и кралят, е умъртвен и хвърлен от Карловия мост във Вълтава. Месец по-късно рибари откриват трупа му в реката «под ореол от пет светещи звезди».

След първата ексхумация на мощите на мъченика през 1719 г. в черепа му е намерена органична материя, «идентифицирана» с неговия отхапан или отрязан по време на изтезанията език, което прави още по-правдоподобна вече съществуващата легенда за героичното мълчание на Ян Непомуцки по време на мъченията, и две години по-късно той е беатифициран, а през 1729 г. – канонизиран и обявен за патрон на изповедната тайна.

В житията на редица светци (хърватинът бл. Августин Кажо-тич (†1323, бл. 1702), полякът св. Ян от Дукла (†1414, кан. 1997) и др.) се изтъква тяхната всеотдайна изповедническа дейност, но никой друг освен св. Ян Непомуцки не е нарочно провъзгласен за покровител на тайната на изповедта. За такъв не е обявен и чехът Ян Сар-кандер (†1620, кан. 1995), при когото запазването на изповедната тайна е писмено документирано. Нещо повече – потомците възприемат «Непомуцки и Саркандер като обичана и мразена двойка, в която вторият е имитация на първия»<sup>14</sup>.

От началото на своето възникване Руската православна църква (както и нейните посестрими) тръгва по византийския път на тясно сътрудничество с държавата.

<sup>14</sup> Zuber Rudolf Je svatořečení Jana Sarkandra oprávněné? // Kněz a mučedník Jan Sarkander. Olomouc, 1994. С. 94.

Посредством *Свода със закони, Номоканона, Закон за съдене на хората* и др. в Русия навлиза византийското църковно право, което до голяма степен се разпростира и върху светския живот. Едновременно с това, възприетите от Църквата-майка постановки постепенно се допълват и конкретизират на местна почва (Устаеът на Владимир [...] за църковните съдилища и десятъка, Устаеът на Ярослав Мъдри, Уставът на Светослав Олгович за църковния десятък от 1137 г., Руска правда и т. н.). Още от времето на княз Владимир се установява практиката Църквата да се издържа чрез дарения, една част от които са лична собственост на княза, а друга – от княжеските – т. е. от държавните доходи. Владимир вероятно взема идеята за църковния десятък от император Карл Велики, но докато в Западната църква се установява правилото десятъкът да се дава на Църквата пряко от населението, в руските условия се налага «държавното» преразпределение на помощта за духовенството.

С течение на времето на Църквата е разрешено да купува недвижима собственост, но въпреки това, издържаното от държавата висше духовенство, понякога се превръща от неин храненик в неинполитически длъжник. Едновременно с това, за разлика от колегите им в Западната църква, руските енорийски свещеници са оставени «на самоиздръжка»<sup>15</sup>. Създалото се положение не се променя дори в началото на XX в.<sup>16</sup>

През различните периоди Църквата изпълнява редица от по-винностите на държавата, но последната никога не се отказва от законодателните си пълномощия и административната власт. От дълго трайното преплитане на държавните с църковните дела произлиза и продължителното смесване на християнската етика с цивилното право, както и на понятието грях с квалификацията престъпление<sup>17</sup>. Установява се практиката епископите да бъдат назначавани със съгласието на светската власт, а канонизацията да се извършва след предварителното одобрение на князете/ царете.

Доколкото светската власт в необятната руска земя е щедър донор на Църквата (до октомврийския преврат през 1917 г.), имуществените противоречия сравнително рядко смущават държавно-църковната хармония. Един от ранните случаи, при които светската власт оспорва собственост на духовник, е осъждането на ростовският епископ Кирил. През 1229 г. съдът, в които участвали всички князе, но нито един духовник, отнел на епископа цялото му, придобито по «незаконен път», богатство<sup>18</sup>. Необходимо е да се добави, че според каноничните правила след смъртта на епископа собствеността му наследява заемащата от него катедра.

Установяването на баланс между светската и църковната власт в източнославянските земи не винаги протича напълно мирно. Така например гъркът Фотий (1410–1431), който наследява руския митрополитски престол от българина Киприан, по поръчка на великия литовски княз Витовт «е заловен, ограбен и върнат в Москва». След като през 1439 г. се завръща от Флоренция с «латински кръст на шията», подписалият Унията руски митрополит Изидор (последният гърк

<sup>15</sup> *Карташев А.В.* Указ.соч. По-конкретно: Средства содержания высшей иерархии и Приходское духовенство. М., 1993. Т. 1. С. 203–215.

<sup>16</sup> *Леонтьева Т.Г.* Вера и прогресс: православное сельское духовенство России в второй половине XIX – начале XX веков. М., 2002.

<sup>17</sup> Вж.: *Kowalska Hana* Bizantyjska geneza prawa na Rusi // *Kultura staroruska XI–XVI w. Tradycja i zmiana.* Krakow, 1998. С. 111–145.

<sup>18</sup> *Карташев А.В.* Указ. соч. С. 222.

митрополит в Русия) е арестуван и на негово място, без съгласуване с Константинополския патриарх, веднага с избран нов най-висш руски иерарх.

Несъгласията на клира с клера са предимно в сферата на християнския морал. Църквата става гарант и страж на руската държавност и нейния династично-управленски континуитет, в резултат на което възниква и първият остър конфликт между монарх и висш духовник в Русия.

След смъртта на Ярослав Мъдри (1075), в разрез с неговото завещание и моралното послание на първите руски страстотерпи св. Борис и Глеб, княз Светослав Ярославич Черниговски узурпира властта в Киев, лишайки от престола своя по-възрастен брат Изяслав. Докато в неотдашното езичество подобна политическа борба е била в реда на нещата, в контекста на християнската етика и при наличието на завещание от страна на Ярослав Мъдри, постъпката на княз Светослав представлява едновременно християнски грях и нарушаване на частно-общественото право. Светослав се стреми да тушира не-гативния обществен и църковен отзвук спрямо незаконното придобиване на върховната власт с многобройни дарения на Църквата. Единствено неподкупният игумен на Печорския манастир Теодосий устно и писмено изобличава княза за нарушените от него справедливост и братолюбие, а след отказа на последния да отстъпи престола на законния му наследник Изяслав – игуменът забранява в Църквата да бъде четено името на владетеля узурпатор. Въпреки явното политическо непокорство, княз Светослав благоразумно се ограничава само със заплаха за заточение на непокорния игумен. В крайна сметка е постигнат компромис и св. Теодосий Печорски (†1091) започва да споменава името на Светослав в църковните служби, но едва след произнасянето на името на брат му Изяслав. Свообразен епизод на спора представлява фактът, че името на Теодосий Печорски е вписано в сонма на руските светци през 1108 г. едва след разрешението на великия княз Святополк.

Конфликта между управляващите и църковните служители стават и в бъдеще, но до началото на ХХ в. политическите убийства на свещеници, зад които да стои еднозначно светската власт са рядкост. Репресиите спрямо духовенството се изразяват най-често в отстраняване от епископски и игуменски длъжности без църковен съд (през 1210 г. княз Мстислав Мстиславович заповядва на владиката Митрофан да напусне Новгород и др.) или в разрез със съдебни решения. Такъв е случаят, при който княз Андрей Боголюбски през 1156 г. отнема катедрата на ростовският епископ Нестор, а впоследствие извършва същото и с неговия наследник Льв. Това обстоятелство не попречва след убийството на княза (1174) той да бъде провъзгласен за светец. По подобен «безцеремонен начин са се отнасяли към «владичите» и в републиканския Новгород», а като цяло «влиянието на гражданската власт върху църковната придобива доста широки размери и се изразява преимуществено в самовластно отношение към епископите»<sup>19</sup>.

В хода на политическата централизация на Русия възникват поредните противоречия между светската и църковната власт. След присъединяването на Новгород към руската държава през 1478 г. Великокняжеската администрация на Иван III извършва първата секуларизация на църковна собственост и манастирски земи<sup>20</sup>. Материалните санкции спрямо Църквата са ясно послание, че тя е не само гарант, но

<sup>19</sup> *Карташев А.В.* Указ. соч. С. 222–223.

<sup>20</sup> *Хорошев А.С.* Церковь в социально-политической системе Новгородской феодальной республики. М., 1981. С. 140–195.



и подвластна част от формиращата се нова (само)държавна система. Едновременно с укрепването на самодържавието и в контекста на падането на Цариград (1453) под османско владичество митрополит Филотей лансира пред великия княз Василий III идеята, че Москва е третият Рим.

Тази идея «прегръща» и цар Иван Василиевич Грозни, но въпреки съзвучността между царя и митрополит Макарий по време на църковните събори през 1547 и 1549 г., при последвалата опричина самодържецът не се поколебава да репресираща редица висши духовници. През 1560 г. е изпратен на вечно заточение в Соловки съветникът на царя «благовещенский поп Силвестър», а след смъртта на Макарий (1564) разграбването на църковната собственост е съпроводено с демонстративни ликвидации на редица йерарси и свещеници. След като в Москва са избити с железни пръти митрополитните старци, тяхната съдба неотминава и самия св. митрополит Филип (†1569, кан. 1652), който е заточен и впоследствие удушен от опричниците. През 1570 г. царските хора опустошават храмовете на Новгород, а архиепископ Пимен показно е умъртвен. Не било пощадено и духовенството на Псков, като «излезлият да посрещне царя с кръст и икони игумен на Печорския манастир бил на място обезглавен»<sup>21</sup>.

След като погромите на Иван IV Грозни остават в историята, обикновено най-строгого наказание за непокорните духовници е заточението. Заточен в Тоболск е и хърватският католически свещеник Юрай Крижанич (1617–1683), който е може би най-добронамереният спрямо Русия чужденец, но чиито самостоятелни мнения и отзиви не са се харесали в Москва. На изселване в Сибир са осъдени и множество поляци, един от които е бъдещият полски светец Рафал Калиновски (†1907, кан. 1989), на когото след краха на Януарското въстание от 1863 г. е наложено доживотно, впоследствие намалено на десетгодишно, заточение.

Вследствие на участие в политически страсти новгородският епископ св. Теофил († около 1480) е «бил лишен от катедрата и около три години живял затворен в манастир». За несъгласие с църковните власти през 1670 г. инок Авраамий «был взят под стражу... после допроса били плетъми, сослани и не позже 1674 г. сожгли в срубе»<sup>22</sup>. Не без знанието на светските власти митрополит Константин «осъжда на жестоко убийство» ростовският архиепископ Фьодор<sup>23</sup>.

Едновременно с централизацията на Русия и формирането на руското самодържавие се променят взаимоотношенията между светската и църковната власт. Църквата от гарант на държавността се превръща в подчинен придатък към самодържавието. Висшата църковна власт (патриархът и Светият синод) са били главната идеологическа подпора на царизма, но едновременно с това тяхно съществуване, издигане, низвергване и пр. е ставало по волята на монарха<sup>24</sup>. Хармонията между патриарх и цар се разстройва, а енорийското свещеничество става още победно. Напрежението между клера и клира придобива особен драматизъм по време на конфликта между, изживяващия се като земно подобие на Небесния Отец цар Алексей Михайлович и патриарх Никон (1605–1681). За това, че «не само се е смятал за по-висш от царя, но искал да приобщи и народа към това вредно мнение,

<sup>21</sup> *Хорошев А.С.* Указ. соч. С. 183.

<sup>22</sup> *Христианство-энциклопедический словарь.* М., 1993. Т. 1. С. 32.

<sup>23</sup> *Карташев А.В.* Указ. соч. С. 248.

<sup>24</sup> *Paprocki Henryk* *Semiotyka władzy // Uspenski Borys, Wiktor Zywow* *Car i Bóg.* Warszawa, 1992. С. 8.

особено по време на публичните церемонии» през 1666 г. патриархът е низвергнат, лишен от свещеничество и заточен.

Започналото обожествяване на монарха в Русия, необратимо задълбочава конфликта между висшата светска и духовна власт. Част от подчиняването на клира на клера е ликвидирането на патриаршеската институция от император Петър I. Поредната свещеническа жертва на политическо преследване от страна на клера в императорска Русия е св. Арсений Мацесвич (†1772, кан. 2000), който възпротивявайки се на църковните реформи на Петър I (на подменянето на патриаршеската институция с тази на Синода, ограничаването на правата на манастирите и монашеството, въвеждането на светски лица за членове на Синода и др.), изостря отношенията си със светската власт. След като публично изказва съмнения относно правото на Екатерина II върху руския престол, императрицата два пъти го изправя пред съда на Синода. След първия процес той е низвергнат в прост монах, а след втория (1767), които бил с откривена политическа насоченост, на св. Арсений е отнето монашеството и е осъден на тежък доживотен затвор.

Масовото затворничество и лагерничество в руската, а по-късно и в славянската история започватепърваслед октомври 1917 г.

Още по-редки са противоречията между монарсите и Църквата при южните славяни. Един от малкото трагично завършили конфликта е екзекутирането на търновския патриарх Йоаким III (ок. † 1300). По заповед на цар Тодор Светослав известният радетел на самостоятелността на Българската православна църква и българската държава е хвърлен от Лобната скала край Търново заради подозрения, че е свързан с татарите.

#### Литература:

- Карташев А.В.* Очерки по истории Русской Церкви. М, 1993. Т. 1.
- Леонтьева Т.Г.* Вера и прогресс: православное сельское духовенство России в второй половине XIX – начале XXвеков. М., 2002.
- Хорошев А.С.* Церковь в социально-политической системе Новгородской феодальной республики. М, 1981.
- Gach Zbigniew* Poczet kanonizowanych świętych polskich. Gdańsk, 1997.
- Kadlec Jaroslav Jan* z Jenštejna // Bohemia sancta. Praha, 1989.
- Kadlec Jaroslav* Přehled českých církevních dějin. Řím, 1987. С. 137–142.
- Koneczny Felikc* Święci w dziejach narodu polskiego. Warszawa, 1937.
- Kowalska Hana* Bizantyjska geneza prawa na Rusi // Kultura staroruska XI–XVI w. Tradycja t zmiana. Krakow, 1998.
- Lisowski Jan* Kanonizacja św. Stanisława. Rzym, 1953.
- Mikolejko Zbigniew* Żywoty świętych poprawionych. Warszawa, 2001.
- Paprocki Henryk* Semiotyka władzy // *Uspenski Borys, Wiktor Zywow* Car i Bóg. Warszawa, 1992. С. 8.
- Sulowski Zygmunt, Zygmunt Wiktorzak* Stanisław ze Szczepa-nowa // Nasi Święci. Polski słownik hagiograficzny. Poznań, 1995.
- Zuber Rudolf* Je svatořečení Jana Sarkandra oprávněné? // Kněz a mučedník Jan Sarkander. Olomouc, 1994.
- Поптодорев Радко* Относио канонизацията на св. Братя Кириш и Методий // 1100 години от блажената смърт на св. Методий. С., 1989. Т. 2.

---

*Panayot KARAGYOZOV*

**SLAVIC MARTYRS – A VICTIM OF STRUGGLE OF FAITHS  
(OF STRUGGLE BETWEEN ORTHODOX AND CATHOLIC CLERGY,  
BETWEEN ORTHODOX CLERGY AND MOSLEMS)**

**Summary**

The article analyzes the different types of Slavic martyrs, such as martyrs from the period of the two faiths (Slavic Paganism and Christianity), dynastic martyrs, victims of secular power, victims of confessional conflicts, victims of religious antagonism. Here, the peculiarities of the Slavic dynastic sainthood are considered and the unique character of Balkan neo-martyrs is emphasized. The role of several cults for the formation of national stereotypes and myths is also discussed. A special emphasis is placed on the suicidal neo-martyrdom of orthodox Slavs who deliberately sought confrontation with Islamic authorities in 1515–1841.

While after the Middle Ages the martyrdom as a type of sainthood declined in Europe, it flourished among Slavs and reached its culmination in the XX century. The reasons for this phenomenon are sought in the Mongo-lo-Tatarian invasion in East Europe, the Slavic involvement in several confessional and religious wars and conflicts in the XIV–XIX<sup>th</sup> centuries, the fate of the Slavs who lived in multi-national and multi-confessional empires and states. Thus, the sainthood, and in particular, martyrdom, was used in the process of consolidation of the dynasties and states.

Both among West and South Slavs there appeared martyrs who were victims in the name of the «pure faith». After the XIV<sup>th</sup> century, among West Slavs they were victims of confessional conflicts, whereas among orthodox South Slavs they were victims of the conflict between Christianity and Islam.

Keywords: Southern Slavs, the western Slavs, Christianity, Islam, faith, martyrs, sanctity

---